

МАРИНА КУЛА КОД КУРШУМЛИЈЕ

Да ли је овај средњовековни град подигла султаница Мара, кћи деспота Ђурђа Бранковића

Источно од Куршумлије, у непосредној околини, на једном узвишењу, налазе се остаци средњовековне грађевине познате под именом Марина кула.

Захваљујући неким новим подацима, па и народној традицији, може се бацити више светла на овај објекат, о коме се није много писало, а у исто време да се укаже, уз помоћ нових чињеница, да је ова грађевина подигнута по налагау Маре — старије кћи деспота Ђурђа Бранковића.

Деспот Ђурађ Бранковић дошао је на чело Деспотовине у доба када је његов претходник Стеван Лазаревић, последњих година своје владе, а и свог живота, оријентисао своју дипломатску активност према Угарској. Оваква оријентација донела је више штете него користи и деспоту Ђурђу и Србији. Угарска је дабила Мачву са Београдом и Голуцем, што јој је омогућено уговором у Тати 1426. год., а Турска незадовољна оваквом деспотовом политиком, окупирала је јужне области са Нишом и Крушевцем.

У настојању да побољша и учврсти односе и са Угарском и са Турском, деспот Ђурађ је удао своју млађу кћер Катарину, познату више под именом Катакузина, за Сигисмундовога рођака Урлиха Цељског, а старију Мару за турског султана Мурата II. У литератури и изворима година Марине удаје наводи се у интервалу од 1433—1436.¹

¹ Дубровчани упућују честитке још 15. јуна 1433. год. поводом удаје Катакузине и Маре — К. Јирчек: Историја Срба, 359; Брокијер исто тако говори о Мариној удаји 1433. — Бертрандон д ла Брокијер: Путовање преко мора, 1950. Српски летописи дају потпун датум Марине удаје 4. септембар 1435. Овај датум узимају: Ст. Новаковић: Царица Мара — Историјске црте из XV века у књизи Из српске историје, 1966., 177, К. Јирчек; Историја Срба, 1952, 359, И. Божић: Историја народа Југославије, књ.

Међутим, новија истраживања указују на 1433. год. и да је још тада Турцима био дат њен мираз Топлица и Дубочица.² Потребно је истаћи да овде није толико важно питање тачног датума Марине удаје. Могло је то бити 1433., 1435., или 1436. године. Далеко је важније утврдити да су области Топлица и Дубочица, као Марин мираз, још у том периоду биле везане за њено име. Према томе, на основу поменутих извора и литературе може се са сигурношћу тврдити да су ове области претстављале мирац Маре. Не значи ли то да је ово везивање Маре за Топлицу и Дубочицу довело и до стварања народног предања, о коме ће мало касније бити речи, а које говори о делатности деспотове кћери на овој територији.

Скоро две деценије Мара је провела у Турској као жена султана Мурата II. Када је 1451. год. Мурат II умро, султаница Мара је враћена у Србију. Тада је она добила Топлицу и Дубочицу, како казује Константин (Михаиловић из Острвице, који у својим сећањима, у глави XXV „О владавини цара Мухамеда, сина Муратова“ поред осталог пише:... „и послао је (Мухамед) деспоту жену оца својега Мурата, своју маћеху, његову кћер по имену Мару. Одпремивши је поштено, дао јој је две покрајине: Топлицу и Дубочицу³...” То исто

I, 1953., 437. Ј. Радоњић наводи годину Марине удаје 1436. у свом делу: Западна Европа и Балкански народи према Турцима у првој половини XV века, Бгд. 1905., 78.

² М. Динић: За историју рударства у средњовековној Србији и Босни, II дес САНУ — посебно издање, 1962., 50; Жиројевић и И. Ерен: Попис области Крушевца, Топлице и Дубочице у времену прве владавине Мехмеда II (1444—1446), 382—415, Врањски гласник IV, 1968; О. Зиројевић: Лесковац у XV и XVI веку — Лесковачки зборник IX, 1969., 166.

³ Константин Михаиловић: Јаничарове успомене или Турска хроника, Бгд. 1960., 125.

тврде и византијски извори из тога времена, а од њих посебно Дука, који говори да султан Мехмед II „.. . Мару одпреми, обасув је поклонима и одреди јој где ће живети и нареди да јој се из двора плаћа господско издржавање”.⁴ На основу овога може се закључити да је султаница Мара не само била господарица ових области, већ да је, као таква, могла живети и градити на том земљишту.⁵ Захваљујући новооткривеном дефтеру од стране О. Зиројевић⁶ може се исправити предпоставка, па и тврдња како је султан Мехмед II дао Мари области каје су већ биле деспотове, пошто их је добио Сегединским миром 1444. год. Међутим, поменути пописни дефтер показује попис ових области за време прве владе султана Мехмеда II (1444—1445), те према томе ове области нису биле у саставу деспотовине, већ султанове све до марта 1451. год.⁸ По-

писни материјал у овом дефтеру казује да су ове области биле у саставу Србије од почетка 1451. год. па до друге половине 1453., јер се после овог временског интервала поново воде као турске. Ма да овај дефтер није потпун, јер не достаје првих девет страна,⁹ ипак у њему од 75 пописаних тимара, одузетих од деспота 1453. године, 59 се односе на ове крајеве.¹⁰ У овом турском документу стоји да су сви тимари који се налазе на територији Топлице и Дубочице враћени деспоту Ђурђу марта 1451. године, што се подудара са датумом Мариног повратка у Србију. Пошто је познато да је султан Мурат II умро 4. фебруара 1451. гад., онда је сасвим разумљиво да је султаница Мара већ следећег месеца исте године морала бити у Србији. Значи, султаница Мара је од марта 1451. до октобра 1453. год. била господарица Топлице и Дубочице, што се овим дефтером коначно и потврђује.

Заузимање Цариграда 29. маја 1453. год. још више је подстакло Мехмеда II Освајача да освоји Србију. Стога је он, како се то види у дефтеру, већ у другој половини 1453. год. припојио јужне области деспотовине, а даља освајања наставио следећих година, све до 1459. год., када је коначно читава Србија била под његовом влашћу. Султаница Мара је и после 1453. године била у Србији, иако су области, које су се водиле као њене, биле освојене. То нам потврђују наши летописи, који бележе да је Мара била на сахрани свога оца — деспота Ђурђа Бранковића — децембра 1456. год., као и шест месеци касније када је умрла њена мајка деспотица Јерина. Непознати летописац, поред кратке белешке о смрти Јерине, напомиње да „... одбеже од Рудника к цару Мехмедбегу на Порту Гргур и царица Мара, сестра деспота Лазара и Тома сих ујац”.¹¹ Према томе, султаница Мара је напустила Србију 3. маја 1457. год. и отишла султану Мехмеду II, кога је као маћеха однеговала и васпитала у периоду док је још његов отац био жив.

На основу до сада изложеног може се са сигурношћу констатовати да је Марин градић подигнут у раздобљу од 1451—1453

⁴ Ст. Новаковић: Царица Мара — Из српске историје. Бгд. 1966., 183.

⁵ Д. Трајковић у књизи „Немањина Дубочица”, Бгд. 1961. на страни 38 истиче да „ло свему изгледа овај народ Михаиловића је нетачан” пошто су Топлица и Дубочица како он даље наводи „враћене Србији још 1444. године. „Трајковић чини у даљем тексту још једну грешку, погрешно интерпретирајући наводе Ст. Новаковића из књиге: Царица Мара — Из Српске историје, стр. 188, када каже: „Новаковић сматра да је Мара тада добила крај око Сера, у коме је живела пошто је 1457. године напустила Србију”. Из овога произлази да Мара није добила Топлицу и Дубочицу, већ „крај око Сера”. Међутим, Ст. Новаковић сматра да су ове земље дате Мари 1451. год., али незнајући да ове области нису биле тада деспотове већ султанове, што показује цитирани новооткривени турски дефтер, он мисли да је Мара добила деспотове земље. Што се пак тиче области око Сера, Новаковић наводи да „земље које је Мара позније иамала у околини Сера морала је добити после свога повратка у Турску по смрти мајке јој, деспотице Јерине,” а то значи да је Мара Серску област добила 1457., а не 1451. како то произлази из Трајковићевог текста.

⁶ О. Зиројевић, оп. цит. 382—415. Стојана Новаковића,⁷ који каже да је сва

⁷ Ст. Новаковић: Из српске историје, 188.

⁸ О. Зиројевић: оп. цит. 378. М. Орбини, Краљевство Словена, 1968., 115, даје податак да је деспот Ђурађ Дубровчанин Паскоју Соркочеву за заслуге које му је учинио у Дубровнику после заузећа Србије од стране Турака 1339. год. „даровао земље у Топлици”. Мада донекле у коментару исте књиге (стр. 337) Сима Ђирковић за Орбинијево казивање о П Соркочеву каже да „... има тачних и легендарних елемената”, ипак, М. Динић (Историјски часопис, 9—10. 1959., 146—147) и К. Јиричек (Историја Срба, књ. I, 425) потврђују Орбинијев податак, или се пак на њега позивају, о поседима П. Соркочевића у Топлици. Може бити да наведени турски тимари у По-

писном дефтеру не покривају читаву ову територију, јер овај извор није сачуван у целости, те да су неке области биле деспотове и после 1445. године.

⁹ О. Зиројевић: Попис... 378.

¹⁰ Од преосталих 16 тимара, 12 је датирано пре 1450. год. или уопште није датирано и то углавном они који се односе на села око Крушевца, а 4 су датирана у 1454. и 1455. години.

¹¹ Из српске историје, 190.

год.¹² Мара је градњу овог градића одпочела 1451. год., па ако није завршила до 1453., онда је свакако наставила и у периоду када је ове области султан Мехмед II Освајач заузео, односно до 1457. године када је напустила Србију. Ова претпоставка може се поткрепити тврдњом многих савременика који истичу веома добре односе између султанице Маре и Мехмеда II, тако да неки италијански хроничари, као Павао Јовије и Константин Мусакија, наводе да је Мара била маи султана Мехмеда II. Исте тврдње могу се наћи и код Мавра Орбинија.¹³ Слично се говори и у једном нашем родослову, који свакако потиче из XVI века. Летописац тога родослова, поред осталог, каже о Мари следеће: „... поњеже јако приснују своју матер (Мару) цар Мухамед љубијаше и почитоваше ..“.¹⁴ Захваљујући добрим и присним односима, што истичу страни и наши хроничари, проистекла је свакако ова тврдња да је Мара била мајка султана Мехмеда II.¹⁵

Од маја 1457. год. Мара се, по свему судећи, није враћала у Србију. Њено бекство те године везано је за сукоб са деспотицом Јеленом, женом деспота Лазара, Мариног брата. Деспотица Јелена се није слагала са протурском политиком султанице Маре. Она се оријентисала у својим акцијама према Угарској. То је основни разлог за бегство Маре и њеног брата султана. Свакако би, да се Мара враћала у Србију писани документ, тим пре то је Мара водила, не баш богату, кореспонденцију са Дубровчанима око Стоноског дохотка крји је плаћен цркви св. Арханђела у Јерусалиму.¹⁶

Како се Мара није враћала у Србију после 1457. године, може се прихватити претпоставка Стојана Новаковића да је она постала господарица области око Сера, које је „морала добити после свога повратка у Турску по смрти мајке јој, деспотице Јерине“.¹⁷

Султаница Мара живела је у Турској све до своје смрти 1487. год., како је то за-

бележио један наш летописац, који је још додао у својој краткој белешци, да је умрла у Жежеву.¹⁸ На основу овога може се тврдити да је Мара умрла у Жежеву, јер ову вест као сигурну узимају још и К. Јиричек¹⁹ и Ст. Новаковић.²⁰ Међутим, о месту сахране султанице Маре постоје извесне конкретне вести од наших каснијих хроничара. Један родослов, свакако с почетка XVI века, говори да је Мара сахрањена у Косаници.²¹ Ст. Новаковић позивајући се на наше родослове који кажу да је Мара умрла у Жежеву, а у исто време негирајући истинитост тврдње Константина Михаиловића из Острвице да је султан Мехмед II испратио Мару у Србију поклонивши јој Топлицу, истиче да је писац родослова начинио грешку код имена Косаница и да треба да стоји Косиница. Везујући се и за византијске изворе тога времена, Ст. Новаковић се одлучио за Богородичин манастир у Косиници код Дrame као место где се налази гроб султанице Маре.²² Ст. Новаковић истиче да „... у колико би било истина, што је Мих. Константиновић из Острвице забележио, да је султан Мехмед дао Мари земљу у Топлици, онда би гроб Марин требало тражити у Косаници у Топлици“.²³ Сасвим је нормално што је Ст. Новаковић неповерљив према Константину Јаничару, јер других извора који би потврдили његове белешке није нашао. Међутим, пописни тефтер потврђује у потпуности да је ове области Мара добила од Мехмеда II, те би у овом случају требало веровати не само Константину Јаничару, већ и писцу родослова. Према овоме Марин гроб могао би се налазити на терену њеног градића — Марине куле. Захваљујући вести из поменутог родослова могла би да се извуче још једна претпоставка, која се чини донекле тачнијом. Писац родослова је свакако био обавештен о Марином градићу код Куршумлије, те је отуда, незнајући тачно место где је Мара умрла и сахрањена, тим пре што је овај извор настао много касније, везао и Марин гроб за њен објекат односно Косаницу. Чак и оваква претпоставка потврђује да је објекат у близини Куршумлије подигла царица Мара користећи га извесно време.

¹² А. Дероко, Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији, Бгд. 1950., 128, помиње 1450. годину.

¹³ Краљевство Словена, 109—110.

¹⁴ Љ. Стојановић: Српски родослови и летописи, 1883, 42—43.

¹⁵ Г. Елезовић: Нешто што досад нисмо знали. Манастир Мала св. Софија у Солуну био је својина турске царице Маре, кћери деспота Ђурђа Бранковића, Историјски часопис, књ. IV, 1955., 88—89.

¹⁶ Ст. Новаковић, Царица Мара, 194—198, наводи 6 писама Дубровчанима са Мариним потписом. Исто и К. Јиричек, Историја Срба, 408.

¹⁷ Царица Мара, 188, нап. 18.

¹⁸ Љ. Стојановић, Српски родослови и летописи, 103.

¹⁹ Историја Срба, 409;

²⁰ Из српске историје, 203—206.

²¹ Из српске историје, 205; Ово прихвата и К. Јиричек, Ист. Срба, 409.

²² Царица Мара, 204.

²³ Исто.

Ваља напоменути да је за султаницу Мару везано и народно предање и то не само за њену делатност у Топлици, већ и Дубочици. И по предању овај средњовековни градић се назива Марина кула. Но, легенда о Мари везана је и за области око Грделице. Тако је у близини саме Грделице, на путу према селу Ораовици постојала чесма, која је сада уништена због трасе аутопута, а коју је народ називан Марина чесма. По предању чесму је на том месту подигла султаница Мара, која је тим путем пролазила када је из Турске долазила у Србију. Одмарајући се у хладу у подножју брда Карамановица, предање каже да је Мара наредила да се, користећи извор, подигне чесма која ће добро доћи и њој и путницима за Србију.²⁴

Народно предање везано за Марину чесму интересантно је због помена њеног имена и у овим крајевима које је она држала, али је немогуће тврдити да је ова чесма настала по њеном налогу.

За овај крај везана је и легенда о „средњовековном граду Јелица“ код Грделице. Тај објекат, познат по народном предању као „град Јелица“, забележен је код А. Дерока као „Лагински град“.²⁵ Може бити да је овај град утврђење из Јустинијановог периода, а да је касније добио име Јелица.²⁶ Предање назива овај град по имену Јелице, ћерке деспота Ђурђа Бранковића.²⁷ Писац поменутот чланка — Ј. Јовановић — истиче да је легенда у складу са историјском истином, односно да је Јелена — Је-

лица, поред Маре, кћи деспота Ђурђа. Међутим, деспот Ђурађ је имао две кћери: Мару и Катарину-Катакузину. Није имао кћер по имену Јелица. Овде се или ради о некој другој личности српског двора XV века, или пак, ако се ради о кћери деспота Ђурђа онда то ниуком случају не може бити Катакузина, јер она, према записима летописаца, није долазила у Србију, чак ни приликом сахране свога оца. То би могла бити Мара, старија деспотова кћи, која је према неким страним изворима називана Јеленом. Тако Константин Мусакија, пореклом Арбанас, који је у првој половини XVI века живео у Италији, када пише у својој хроници о Мари, назива је Јеленом.²⁸

Помена Мариног имена у предању ових области је на неки начин чињеница више у тврдњи да је била господарица Топлице и Дубочице и да је подигла утврђени градић код Куршумлије, како би била у могућности да контролише, заједно са својим оцем деспотом Ђурђем Бранковићем, ове делове деспотовине на југу Србије.

Данашњи остаци овог средовековног утврђења сасвим су у рушевинама. У горњем делу градића нешто је више очуван, у дужини од око двадесетак метара, северни зид. На југоисточном делу горњег града налазе се остаци црквице, чија површина износи око 40 м², а на око 25 метара даље од источног зида градића донжон кула, док се северније од ње, налазе једва видљиви остаци темеља зграда.

Остаци овог јединственог објекта епохе Бранковића на југу Србије стављени су под заштиту закона јуна месеца 1970. године.³⁰

Андрејевић Борислав

²⁴ Ј. Јовановић, Градови Копријан и Јелица у доба Деспотовине, Лесковачки зборник IX, 1969, 263—264.

²⁵ Средњовековни градови, 115.

²⁶ Д. С. Ранчић, Друмски ханови Грделице и Грделичке клисуре, Лесковачки зборник I, 1961, 18. Писац истиче да „се може предпоставити да је то име дошло према паганском веровању да по развалинама живе „суђаје — Јелице“, које се састају по околним обронцима и одређују судбину новорођенчету“.

²⁷ Ј. Јовановић, Градови Копријан и Јелица ..., 262—264.

²⁸ Ст. Новаковић, Царица Мара, 194.

Исто то помиње и Орбини.²⁹

²⁹ М. Орбини, Краљевство Словена, 110.

³⁰ Крајем 1969. године радници Шумскоиндустријског комбината, постављајући електричне стубове, порушили су остатке средњовековне црквице у самом градићу, пошто су у њој поставили један стуб далековода. Види П литику од 29. октобра 1969. године.

LA TOUR DE MARA PRES DE KURŠUMLIJA

La question se pose si la citadelle, nommée la tour de Mara, est construite par la sultane Mara, fille du despote Djuradj Branković.

Aux environs de Kuršumlja, au sud de la Serbie, se trouvent les vestiges de la forteresse médiévale, connue sous le nom de la tour de Mara.

Mara, fille aînée du despote Djuradj Branković, s'était mariée en 1435 au sultan Mourad II. Mara passa plus de quinze ans à la cour turque, comme épouse du sultan Mourad II. Quand le sultan mourut en 1451, la sultane Mara fut ramenée en Serbie. Sa dot Toplica et Dubočica était de nouveau en possession de la Serbie. Ceci est confirmé par les sources byzantines, ainsi que par Constantin de Ostrvica dans sa Chronique turque.

Les nouvelles sources, surtout le defter turc, (dénombrement des régions de Kruševac, de Toplica et de Dubočica à l'époque du premier règne de Mahomet II (1444—1446), publié par O. Žirojević dans *Vranjski Glasnik* IV. en 1968. confirme ce' que Constantin Mihailović a dit sur Toplica et Dubočica. Cela rectifie aussi la fausse opinion de St. Novaković, qui dit que le sultan Mahomet II. fils du sultan Mourad II a donné à Mara les régions qui avaient été auparavant la posses-

sion du despote. Celui-ci les avait obtenues par la paix de Segedine en 1444.

On dit, dans ce defter turc, que Toplica et Dubočica, n'appartenaient à la Serbie que durant la période de mars 1451, jusqu'en Octobre 1453, car, après cet intervalle, elles sont mentionnées de nouveau comme des régions turques. Cela coïncide tout fait avec le retour de Mara de la Turquie, parcequ'on sait que Mourad est mort en février 1451, et au mois de mars de la même année, Mara était ramenée en Serbie, et notamment depuis ce moment, ces régions sont mentionnées comme appartenant au despote.

Tout cela peut confirmer que la sultane Mara avait fait bâtir cette citadelle de 1451—1453, et y a vécu probablement jusqu'en 1457. En cette année, elle a quitté la Serbie et s'est rendue à la cour du sultan.

La légende nous parle aussi des activités de Mara dans ces régions qui a lié son nom à la construction d'une citadelle et d'une fontaine aux environs de Grdelic.

Les vestiges de cette citadelle qu'on peut trouver aujourd'hui ainsi que ses reliques, sont sous la protection de la loi depuis le mois de Juin 1970.

Andrejević Borislav

